

NICOLAE-ȘERBAN TANAȘOCA

Cezar Papacostea (1886-1936)

Eminent elenist și latinist, profesor prin vocație, intelectual implicat din sentimentul datoriei civice și numai în acord cu convingerile sale, în viața politică, scriitor și traducător de remarcabil talent, Cezar Papacostea era reprezentantul tipic al acelei categorii de aromâni care, în "era naționalităților", așadar de-a lungul secolului XIX și în primele decenii ale secolului XX, au încercat să pună capăt procesului fatal al asimilării neamului lor de către alogeni balcanici – greci, sud-slavi, bulgari, albanezi – și să-și afirme identitatea prin integrarea în națiunea română, singura dispusă și capabilă să susțină aspirațiile acestor "frați" de peste Dunăre, urmași ai uneia și aceleiași străvechi latinități orientale. A fost, așadar, întotdeauna credincios lumii aromânești din care descindea și fără preget devotat națiunii române în care s-a integrat.

Părinții lui Cezar Papacostea au fost luptători neobosiți pentru cauza redeșteptării naționale aromânești, institutori și întemeietori de școli românești pentru aromânii din Imperiul otoman. Tatăl, Gușu (Sterie) Papacostea-Goga (1853, Selia de Jos – 1912, Viziru), fusese unul dintre primii zece tineri aromâni selectați de călugărul athonit Averchie din Avdela și formați la București, în Institutul macedoromân de la mănăstirea Sfinții Apostoli, sub Alexandru Ioan Cuza și Carol I, în vederea îndeplinirii acestei misiuni. Mama, Fanca (Teofana) Papacostea, născută Tonu (†1938, București), aromâncă din Bitolia, fusese una dintre puținele tinere aromânce care absolviseră, în acea vreme, liceul grecesc, își însușise o frumoasă cultură elenică, dar se angajase din prima clipă, alături de soțul ei, în mișcarea de redeșteptare națională a aromânilor ca români. Această mișcare a înregistrat frumoase succese în pofida neîncetărilor persecuții suferite din partea naționaliștilor greci, care desfășurau, sub autoritatea Patriarhiei ecumenice și cu sprijinul Regatului elen, o amplă campanie vizând elenizarea tuturor creștinilor ortodocși din Imperiul otoman, încercând să stăvilească, adesea cu mijloace brutale, dezvoltarea liberă a culturilor acestora. Din păcate, comportamentul discreționar al unora dintre factorii responsabili de bunul mers al școlii românești din Balcani și accentuarea intruziunilor partizanatului politic în viața ei au generat, către sfârșitul sec. XIX, o gravă criză, divizând corpul didactic în tabere adverse și a provocat neme-

ritate necazuri soților Papacostea. Ca urmare, ei au decis să se refugieze în România împreună cu primii lor născuți, stabilindu-se în comuna Viziru, unde Gușu Papacostea a devenit funcționar al Poștei Române.

Decesul lui prematur, în 1912, depărtarea de casă a fiului cel mai mare, Alexandru Papacostea, aflat, pentru studii, la Paris, apoi, pentru a-și împlini destinul profesional, la Iași și la Cernăuți, l-au determinat pe Cezar Papacostea să asume, potrivit tradiției aromânești, rolul de șef al familiei. Avea un incontestabil ascendent asupra fraților și surorilor lui, cărora le-a fost sprijinitor statornic și reper moral până la năpraznicu-i sfârșit, de asemenea prematur. Credincios amintirii tatălui său, a fost permanent preocupat de soarta aromânilor, socotindu-se dator să contribuie la asigurarea liberei afirmări a identității lor cu sprijinul statului român. A fost unul dintre liderii Societății de Cultură Macedoromâne din București, a încurajat – din păcate, fără succes – demersurile diplomatice ale acesteia în favoarea edificării unei Macedonii a macedonenilor, o confederație de tip cantonal helvetic, în care fiecare etnie din regiune urma să-și dobândească locul egal cu al celorlalte. A militat și el, împreună cu întreaga Societate de Cultură Macedoromână și cu sprijinul statului român, pentru crearea unui episcopat al românilor din Imperiul otoman, garant al autonomiei lor culturale. Nu în ultimul rând, Cezar Papacostea a susținut studiile științifice privind istoria aromânilor, inițiind, pe baza arhivei propriilor lui părinți, editarea unui volum de *Documente ale redeșteptării macedoromâne*, operă continuată și încheiată de fratele său, istoricul Victor Papacostea în colaborare cu Mihail Regleanu¹.

Este impresionantă nu numai exemplara solidaritate familială care i-a legat, dar și marile asemănări sub raport etic, intelectual, politic care i-au apropiat unul de celălalt pe frații Papacostea. Am putea adăuga la toate acestea și similitudinea destinelor lor.

După ce a dobândit titlul de doctor în drept la Paris, Alexandru Papacostea (1884, Bitolia – 1925, București) a devenit profesor de drept constituțional comparat la Universitatea din Cernăuți, a fost un apropiat al lui Alexandru Marghiloman în cadrul Partidului Conservator până la Primul Război Mondial, deputat și secretar General al Ministerului de Industrie și Comerț. A înființat și condus remarcabila revistă de politologie *România politică*, titlu sub care prietenul lui cel mai apropiat, filozoful și sociologul Ștefan Zeletin, i-a editat scrie-

¹Cf. Victor Papacostea și Mihail Regleanu, Documentele redeșteptării macedoromâne, Ediție îngrijită de N. Ș. Tanașoca și Ștefan Vâlcu, cu colaborarea Iulianei Deac, pe baza manuscrisului din arhiva fostului Institut de Studii și Cercetări Balcanice din București, Predania, București, 2012 (Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române. I. "Izvoare privitoare la istoria romanității balcanice"). Volumul era gata de tipar în 1948, dar desființarea Institutului de Studii și Cercetări Balcanice și a Editurii acestuia a oprit tipărirea lui.

rile după ce s-a stins și el mult înainte de vreme.

Distins jurist, strălucit orator, înzestrat cu un simț politic excepțional – Octavian Goga îl numea "seismograful politic al României" – Petre Papacostea (1893, Veria – 1969, București) a fost consilierul politic și secretarul personal al Mareșalului Alexandru Averescu. Ca Director general al Societății de Poștă, Telegraf și Telefon, a introdus telefonía automată în România. A fost Directorul Băncii de Credit și deputat averescan de Caliacra. Pentru activitatea sa politică a fost întemnițat de regimul comunist în anii 1952-1954.

Discipol al lui Nicolae Iorga, George Murnu și Demostene Russo, după ce a funcționat mai mulți ani ca profesor de liceu, publicând, singur sau în colaborare cu P.P. Panaitescu, excelente manuale de istorie pentru întreg ciclul de învățământ mediu, Victor Papacostea (1900, Viziru – 1962, București), mezinul familiei, a fost numit conferențiar de istoria românilor din Peninsula Balcanică, devenind mai târziu titularul primei catedre de istorie a popoarelor balcanice la Universitatea din București. A fost întemeietorul și directorul Institutului de studii și cercetări balcanice din București (1936-1948) și al revistei de circulație internațională *Balkanica*. Teoretician al balcanologiei, sistem științific autonom de studii interdisciplinare și comparate asupra complexului de popoare, unitar în diversitate, trăitor pe întinsul Peninsulei Balcanice, a promovat totodată proiectul mazzinian vizând confederarea acestora. Liberal ireductibil, a luptat, alături de Gh. I. Brătianu, pentru întoarcerea Partidului Național Liberal, amenințat, după moartea lui Ion I.C. Brătianu, de înfeudare față de oligarhia financiară, la originile sale democratice, a participat la pregătirea actului de la 23 august 1944, a fost, în 1944-1945, subsecretar de stat la Ministerul Educației Naționale în guvernele Gl. C. Sănătescu și Gl. N. Rădescu, motiv pentru care a fost întemnițat de regimul comunist în anii 1950-1955 și 1956, fără judecată și condamnare. Către sfârșitul vieții, mult prea timpuriu și în cazul lui, a fost chemat de Academia Română să coordoneze pregătirile în vederea edificării actualului Institut de studii sud-est europene din București și a revistei acestuia.

Clasicist înzestrat cu eminente calități pedagogice, cu o frumoasă carieră în învățământul liceal și universitar, Cezar Papacostea a fost mai mult decât un profesor de limbi și literaturi clasice. L-aș numi, cu un termen folosit de el însuși, un scolarh, un om al școlii și un creator de școală care a servit învățământul cu neîntrecut devotament, în multiple feluri. Preocupat de problemele organizării optime a vieții școlare la toate nivelurile, a îndeplinit funcția de Director al Învățământului mediu și superior, precum și pe aceea de Secretar general al Ministerului Instrucțiunii și Cultelor. A elaborat, singur sau în colaborare cu G. Popa-Lisseanu și Iuliu Valaori, excelente manuale de limba elină și latină, crestomații, manuale de metrică și prozodie, ca și de mitologie. A fost totodată un neîntrecut traducător de literatură elină: i se datorează

primele și cele mai izbutite tălmăciri din *Dialogurile* lui Platon, traducerea cânturilor I-XII din *Odisseia* lui Homer, însoțite de ample studii și comentarii. A creat școala românească modernă de filologie clasică, având drept străluciți discipoli și vrednici continuatori savanți ca Teofil Simenschy (1892-1968), Dionisie M. Pippidi (1905-1993), N. I. Herescu (1903-1961). A înființat, în 1926, împreună cu Iuliu Valaori și Dimitrie Evolceanu, revista *Orpheus*, devenită, în 1929, prin fuziunea cu *Favonius*, întemeiată de N.I. Herescu, *Revista clasică*. Din motive ideologice și din resentimente personale, rolul său în istoria studiilor clasice în România a fost ocultat în perioada comunistă, ultimul elogiu pe măsura meritelor a fost, până acum, Cuvântul de pomenire rostit de Dionisie M. Pippidi la Universitatea Mihăileană din Iași, la 6 decembrie 1936.

Prin ce anume este vrednică de interesul nostru și semnificativă cultural lucrarea consacrată de Cezar Papacostea evoluției gândirii la greci?

S-a spus cândva că trei sunt capitalele simbolice ale Europei: Atena, Roma și Ierusalimul. Într-adevăr, patrimoniul cultural antic greco-roman este o componentă definitorie a civilizației europene, unul dintre factorii istorici formativi ai acesteia. Sistemul de învățământ umanist, încheșat către sfârșitul antichității, sintetiza armonios și transmitea, citite în cheie creștină, valorile filosofiei, retoricii și poeziei eline, doctrina romană a statului și dreptului, învățătura religioasă creștină împreună cu venerabila tradiție a iudaismului de care ea este indestructibil legată. În pofida tuturor vicisitudinilor istoriei continentului nostru, acest sistem a rămas funcțional, fără să sufere – orice s-ar spune – o veritabilă soluție de continuitate, atât în Occidentul catolic latin, cât și în Bizanțul ortodox grec. El a conferit unitate și individualitate spirituală Europei. Raportarea rodnică la antichitatea clasică este, potrivit lui Tudor Vianu, o caracteristică a umanismului european, o regăsim în toate marile culturi naționale europene în Renaștere. Limbile literare europene s-au format sub influența latinei și elinei, iar literaturile în "volgare" au preluat și dezvoltat, așa cum a arătat Ernst Robert Curtius, teme, motive, locuri comune clasice din literaturile elină și latină. Cultura și limba literară română nu au practicat însă concomitent și în aceeași mare măsură contactul nemijlocit și fecund cu antichitatea clasică greco-romană. E. Lovinescu susținea că, pentru cultura română, ajunsă la maturitate mai târziu, rolul modelului cultural clasic greco-latin a fost jucat, în secolul XIX, de modelul francez. Și totuși, iată, *Evoluția gândirii la greci* o dovedește, au existat români care au cultivat, precum Cezar Papacostea, contactul direct și rodnic cu antichitatea clasică greco-romană chiar în secolul XX!

Europa a practicat multă vreme, în numele umanismului, un adevărat cult laic al Atenei lui Pericle și al Romei lui Octavianus Augustus, socotite nu numai forme precedente, ci forme paradigmatică de cultură și civilizație, a căror conformă imitare este, dacă nu neapărat normă, oricum sursă și garanție de valoare pentru creațiile cele noi. Pe măsura îmbogățirii și nuanțării cunoștințelor despre antichitatea greco-romană, în cursul secolelor XIX-XX, însuși concep-

mul de antichitate clasică a fost însă reconsiderat. Granițele geografice și limitele cronologice ale elenismului s-au modificat, Atenei clasice a lui Pericle, Johann Gustav Droysen (1808-1884) i-a adăugat Imperiul lui Alexandru, Antiohia și Alexandria diadohilor, iar după descifrarea linearului B, datorită cercetărilor lui John Chadwick (1920-1998) și Michael Ventris (1922-1956), Creta s-a dovedit a fi fost elenică mai devreme cu secole decât se crezuse. Romei republicane și augustane i s-a alăturat Imperiul Antoninilor, iar conceptului de decadentă romană Henri-Irénée Marrou a propus să i se substituie acela de antichitate târzie. Astfel, treptat, cultul antichității clasice a fost înlocuit de studiul ei științific și de reflecția filosofică asupra devenirii ei. Studiu negreșit binevenit și necesar pentru oricine aspiră să cunoască cu adevărat ființa și condiția umană, întrucât ciclul istoric al antichității greco-romane cuprinde mai toate ipostazele posibile ale omenescului, multe similare celor din zilele noastre, chiar dacă nu au slujit drept model umanității contemporane. După incitanțele, provocatoarele interpretări ale elenismului clasic lansate de Friedrich Nietzsche (1844-1900) și, în alt fel, de cercul poetului Stefan George (1868-1933), noul umanism al secolului XX, cum numește Dionisie Pippidi, unul dintre discipolii cei mai fideli ai lui Cezar Papacostea, acest nou mod de a concepe și practica umanismul, a fost ilustrat de Ulrich von Wilamowitz-Moellendorf (1848-1931), Johan Huizinga (1872-1945), Werner Jaeger (1888-1961), Arnaldo Momigliano (1908-1987), Ernst Robert Curtius (1866-1956), Henri-Irénée Marrou (Henri Davenson) (1904-1977), Eric Robertson Dodds (1893-1979) și de alți învățați.

În curentul neumanist din secolul XX se înscrie și cartea lui Cezar Papacostea *Evoluția gândirii la greci*, apărută în 1927 și reeditată acum de Ioana Costa. Cezar Papacostea se oprește asupra marilor factori modelatori ai culturii și identității vechilor greci, potrivit lui, fondul biologic al rasei, condițiile geografice, împrejurările istorice. Rezultat al acțiunii acestor factori naturali și istorici, principalele note diferențiatore ale elenilor sunt: pasiunea raționării, individualismul, gustul pentru competiție, setea de libertate, capacitatea de inițiativă îndrăzneată și spiritul de aventură, religiozitatea, mult mai importantă decât se crede, conștiința comunitară – "națională" o numește autorul – cristalizată în jurul sanctuarului apolinic de la Delphi și al valorilor etosului aristocratic ionian, propagat de Homer, sentimentul superiorității față de "barbari". Nu este ultimul merit al lui Cezar Papacostea, acela de a fi încercat să interpreteze devenirea cugetării grecești antice în spiritul sociologiei lui Ștefan Zeletin, căruia îi consacră o excelentă biobibliografie și trebuie salutată inițiativa editoarei de a fi grupat ambele lucrări între copertile aceluiași volum.

Dar, mai presus de orice, cred că trebuie să reținem sensul european integrator, funcția eurolastică a cărții savantului român de obârșie aromână care a fost Cezar Papacostea.

Am mai spus-o: una dintre primele instituții edificate de comuniști de îndată ce-au pus mâna pe putere în România (6 martie 1945) a fost instituția-pușcărie. Harta de față arată locurile „onorate” de această instituție de bază a regimului comunist. Și încă nu sunt toate locurile consemnate. Fiindcă Securitatea a mai avut locurile ei de detenție prin fiecare oraș mare sau mic, ba chiar în foarte multe comune. O hartă care ar consemna cu exactitate toate aceste locuri de suferință românească ar apărea complet neagră. Baza acestui gulag românesc a fost pusă de Gheorghiu-Dej. Atunci a și căpătat amploare acest gulag de inspirație sovietică. Când a venit Ceaușescu la putere, acest gulag a cunoscut un oarecare declin. Pozând într-un „comunist cu față umană”, cosmetizare necesară ca să facă bună impresie Occidentului, Ceaușescu a început să mai renunțe la zidurile închisorii propriu-zise, fără însă a renunța la teroare. Teroarea lui era mai nuanțată, fiindcă el nu-și mai înlătura adversarii cu glonte tras în ceafă, ci prin alte metode, chipurile mai „blânde”, precum: accidente de mașină, sinucideri simulate, iradieri, expulzări peste graniță etc. În memoria țării locurile consemnate pe harta de față au rămas și vor rămâne. Unele pușcării au o tristă și înspăimântătoare faimă. Așa au fost Jilava, Sighet, Râmnicu Sărat, Pitești, Galați, Caransebeș, Aiud, Gherla etc. În unele dintre aceste locuri nu mai există azi nici închisori. Așa sunt, de exemplu, Râmnicu Sărat, Caransebeș, Galați, Sighet etc. Ba chiar unele dintre ele, cu zidurile slăbite în urma diverselor cutremure, sunt gata să fie demolate. Noi credem că nu trebuie lăsate să dispară. Ele trebuie luate sub îngrijirea societății civile și conservate. Pentru ce conservate? Pentru că aceste locuri s-au gravat în istoria țării noastre ca locuri de suferință pentru poporul român care, în planificarea comunistă, trebuia să dispară de pe fața pământului. Rândurile pe care le scriem acum vor să se constituie într-o invitație față de acei români care, având și posibilități materiale, pot lua în custodie o fostă închisoare sau alta, ca să o poată conserva ca ațare. Spre neuitarea martirilor noștri.

- Mari centre de exterminare
- Inchisori de exterminare
- Lagar de exterminare
- Lagar de deportare
- Azil psihiatric

